

Erol Güngör, Ne Nefret Ne Hayranlık Millî Kültürle Değişim¹

“... modernleşmek için mutlaka Avrupalı olmak gerekmez. Zaten herhangi bir milletin bir başka millete ait kültürü olduğu gibi benimsemesi imkansızdır. Bu, tıpkı bir millete ait tarihin bir başka millet tarafından aynen yaşanması gibi olur. Tarih bir milletin hayatıdır; yani hayat içinde karşılaşılan ve büyük ölçüde başkalarınınkinden farklı olan şartların ve bu şartlara yapılan tepkilerin hikayesidir; kültür ise bu tepkilerden doğan inanç, norm ve davranış özellikleridir. Avrupalılaşmayı imkânsız kılan şey işte budur...” (Güngör, 1995)

Türkiye, son yüzyılda hızlı ve köklü bir değişim sürecinin içerisinde. Bu değişimin doğasına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır ve bu görüşler etrafında çeşitli ideolojik gruplar oluşmuştur. Toplumun değişimi nasıl algıladığına bağlı olarak, bu sürecin nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda çeşitli yaklaşımlar ve hedefler de ortaya çıkmıştır. Türkiye’de aydınlar bu değişimin rastgele bir şekilde gerçekleşmesine izin vermek istememektedirler. Tam aksine, kendi inançlarına ve hedeflerine uygun bir şekilde bu değişimi şekillendirmek ve kontrol altına almak istemektedir. Yani, toplumun bu değişim sürecini yönlendirmeye çalışmaktadırlar (Turhan, 2020). Bu isteklerin temelinde, Türkiye'nin köklü bir kültür mirasına sahip olmasının yattığı görülmektedir. Bu Millî kültür, zamanla parçalanmış ve zayıflamış olsa da hala değişime karşı bir direnç sergilemektedir. Ancak, pek çok insan, bu Millî kültürün mevcut haliyle yetersiz olduğunu ve iyileştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü tarihsel değişim sürecinde pek çok hatalar da yapılmış ve toplum, kültürel olarak derin krizler ve tarihi kırılmalar yaşamıştır.

Eğer tarih çarpıtılmamış, itibarsızlaştırılmamış ve aşağılanmamış bir biçimde yeni bir gelecek inşa edilseydi, “tarih kırılması” terimi üzerine konuşmak zorunda kalmazdık. Ancak gerçek böyle olmadı. Pek çok kuşak, okul sıralarında Cumhuriyet öncesi dönemin değersizleştirilmesinin ve küçümsenmesinin birçok örneğiyle karşılaştı. Bugün geride kalmış gibi görünen bu “tarih kırılması,” kültür, dil, din ve devlet gibi alanlarda kopmaları da beraberinde getirmiştir. Kültür kırılması, tarihî geçmişe değer vermeme noktasında etnosantrizmi yüksek gören toplumları ifade ederken, zayıf kültür terimi ise bu mirasa önem vermeyen, bu yüzden ondan faydalanamayan ve yenilikleri dışarıda arayan toplumların karakteristik özelliğini yansıtır. Bir şeyi

¹ Prof. Dr. Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı | ozcangungor@yahoo.com | ORCID: 0000-0002-0775-023X

değersizleştirdiğinizde, ona olan talep azalır çünkü insanlar değeri olmayan şeylere ilgi göstermezler (Amman-Hira, 2017, 139). Burada kültür kırılmasından bahsediyor olmamızın nedeni, uzun yıllar boyunca kendi yüksek kültürel birikimini küçümseyen, en azından görmezden gelen ve Batı kültürünü öven bir kültür politikasının bu topraklarda uygulanmaya çalışılmış olmasındandır.

Bu noktada, hangi unsurların korunması ve hangi unsurların değiştirilmesi gerektiği konusunda bir irade ve vizyon oluşturmak önemlidir. Başta aydınlar olmak üzere Türk toplumu, hangi tür değişimlere müdahale edebileceğimizi ve hangi alanlarda değişiklik yapabileceğimizi gözden geçirmeye dönük gayret ve fikirler ileri sürmektedir. Bu, Türkiye'nin gelecekteki toplumsal ve kültürel dönüşümünü şekillendirmek için önemli bir adım olacaktır. İşte bu bağlamda bu çalışmanın konusu Erol Güngör'ün kültür değişmesini nasıl ele aldığını anlamaktır. Amacı ise Güngör'ün kültür değişmesi ile ilgili olarak ortaya koyduğu temel fikirlerini batılılaşma, Millî kültür, kültürün değişme şekilleri ve zihniyet analizi şeklinde ortaya koymaktır. Çalışmada, Güngör'ün zihin haritasını verirken onun İslam'a ilişkin referanslarına da sık sık atıflar yapılacaktır ve din sosyolojisine kavramsal düzeyde etki ele alınacaktır. Çalışma Güngör'ün zihin dünyasını anlamaya dönük yorumlayıcı bir yaklaşım ve doküman tekniğiyle yürütülmüştür.

Erol Güngör'ün Sosyo-Biyografisi

Erol Güngör, 1938 yılında Kırşehir'de doğmuş ve ailesiyle birlikte büyümüştür. Büyükbabası Osman Hamdi Bey ile aynı evde yaşamış ve çocukluğu bu çevrede geçmiştir. Babası Abdullah Sabri Bey, adliye zabıt kâtabi olarak görev yapmış ve sık sık ilçelerde görev almıştır. Güngör, ailesi ile genellikle Osman Hamdi Bey'in ilgilendiğini anlatır. Osman Hamdi Bey, aynı zamanda Ahi Evren Camii'nin imamlığını yapmış, II. Abdülhamit döneminde yetişmiş ve medrese eğitimi almış güçlü bir kişiliğe sahiptir. Güngör'e özellikle Osmanlıca'yı öğretmiş ve dinî terbiye vermiştir. Güngör'ün el yazısı olan "rik'a" yazıyı çok iyi şekilde yazabilmesi, bu dönemdeki öğrendiklerine işaret etmektedir (Güngör, 1998, 108).

Güngör ilk önce aile kütüphanesinde okumaya ve araştırmaya başlamıştır. Böylelikle ilmi konulara olan ilgisi genç yaşlarda belirginleşmiştir. Lise döneminde Ziya Gökalp ve özellikle Hilmi Ziya Ülken'in metinlerini okumuş, yazmaya ise yerel bir gazetede başlamıştır. Lise yıllarında Fransızca öğretmenini İlhan Berk'ten öğrendiği Fransızca'yı geliştiren Güngör, bunun yanı sıra İngilizce, Arapça ve Farsça gibi dilleri de öğrenmiştir (Güngör, 1996; Yazgan, 2018, 6). Üniversite eğitimi için 1956 yılında İstanbul'a gelmiş ve İstanbul

Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Ancak, daha sonra Fethi Gemuhluoğlu ile tanışması ve Mümtaz Turhan'ın teklifi sonucu Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne geçmiştir. Bu karar, Güngör'ün akademik kariyerinin yönünü de belirlemiştir (Öz, 2017; Alptekin, 2008).

Güngör, 1961 yılında üniversiteyi tamamladıktan sonra 1965 yılında "Kelâmî (Verbal) Yapılarda Estetik Organizasyon" başlıklı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Ayrıca, 1966-1968 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde Colorado Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Akademik kariyerine dönüşünden sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikolojisi Kürsüsü'nde sosyal psikoloji dersleri vererek devam etmiştir (Özarslan, 2006, 16 vd; Deliorman, 2009, 16; Şahbaz, 2022, 127). Erol Güngör'ün 1980 sonrasındaki birkaç yılı için önemli bir hadise de Selçuk Üniversitesi rektörlüğüne 1983 yılında atanması olayıdır. Güngör görevde iken 24 Nisan 1983'te kalp krizinden vefat etmesidir (Özarslan, 2006; Vayni, 2014).

Eserleri

Güngör'ün pek çok kitap, makale, röportaj vb. basılı eseri bulunmaktadır. Ancak onun temel fikirleri olarak değerlendirilebilecek en önemli eserleri aşağıdakilerdir.

"Türk Kültürü ve Milliyetçilik"- Milliyetçilik ve Türk kültürü konularını ele alır.

"İslam'ın Bugünkü Meseleleri"- İslam'ın çağdaş meselelerini inceler.

"Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik"- Kültür değişimi ve milliyetçilik konularını tahlil eder.

"İslâm Tasavvufunun Meseleleri"- İslam tasavvufunu ele alır.

"Dünden Bugüne Tarih-Kültür ve Milliyetçilik"- Türkiye'nin tarih ve kültürel değişimini ele alır.

1980'den öldüğü tarih olan 1983'e kadar Erol Güngör tercüme ve farklı türdeki yazıları dışında 4 telif eser daha neşreder. Bunlardan ilki 1980 yılında yayımlanan Kültür Değişmesi ve Milliyetçiliktir. Bu kitaba yazdığı önsözde Güngör, aslında tüm yazı serüveninin gayesini şöyle açıklar; "Bundan önceki bütün yazılarımız gibi bu kitaptaki denemelerin de bir tek ana teması var, Çağdaş bir Türk millî kültürü kurmanın gereği ve bunun yolları" (Güngör, 1995). Ele aldığı bütün konuların da bu gaye ile uzak yakın ilişkileri bakımından tahlil edildiğini belirtmek icap etmektedir (Şahbaz, 2022, 133).

Bu eserler, Erol Güngör'ün düşünsel katkılarını yansıtan ve Türk milliyetçiliği, kültür değişimi ve İslam gibi konularda önemli perspektifler sunan önemli çalışmalardır.

Tercüme Eserleri

Güngör Türkçe'ye David Krech ve Richard Crutchfield tarafından kaleme alınan "Sosyal Psikoloji - Nazariye ve Problemler" (1965), E. Kenneth Boulding'in "Yirminci Asrın Manası" (1969), W. Whitman Rostow'un "İktisadi Gelişmenin Merhaleleri" (1970), John U. Nef'in "Sanayileşmenin Kültür Temelleri" (1971), Raymond Aron'un "Sınıf Mücadelesi" (1973), Paul Hazard'ın "Batı Düşüncesinde Büyük Değişme" (1973) ve Robert B. Downs'ın "Dünyayı Değiştiren Kitaplar"ı (1980) çevirerek Türk okuyucularıyla buluşturdu.

Erol Güngör'e Göre Kültür Değişmesi Düşüncesi ve Düşünsel Kavramları

Kültür Nedir?

Kültürün temel özelliği, bir topluluktan diğerine nesilden nesile deneyim olarak aktarılan bir birikimdir. Tarih, yaşanmış olayları içerirken kültür, bu olaylardan çıkarılan deneyimleri ifade eder. Bu bağlamda, sosyal bilimler alanında kültür, bir topluluğun hayati sorunlarını çözmek için denediği ve uzun bir süreç içinde standardize hale getirdiği yöntemler ve araçlar olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, kültür, bir toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için benimsediği ve içselleştirdiği tüm maddi ve manevi unsurları içeren bir yaşam tarzını ifade eder (Güngör, 1990, 31, 76).

Turhan'ın (2020) geniş tanımına göre ise kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan bir bütündür. Bu bütün, toplum içinde bulunan her türlü bilgiyi, ilişkileri, alışkanlıkları, değer ölçütlerini, genel tutumları, görüşleri ve düşünce biçimlerini içerir. Bu tanım, kültürün çok yönlü bir kavram olduğunu ve geniş bir yelpazede toplumsal bilgiyi, alışkanlıkları ve davranışları içine aldığını vurgular. Erol Güngör'ün bu noktada hocasından farklı düşünmediği görülmektedir. Bir milletin kültüründen söz ederken onun tarihinin belli bir devrini benimseyip diğer bir devrini reddetme imkânı yoktur. Süreklilik ve devamlılık bir kültürün şekillenmesindeki en önemli amiller konumundadır (Şahbaz, 2022, 160).

Her kültür, bulunduğu toplumun ürünüdür ve kültür ile sosyal organizasyonlar arasında güçlü bir ilişki vardır (Güngör, 1990, 35). Dolayısıyla, kültür genellikle Millî yaşamın oluşturduğu bir değer sistemidir. Farklı kültürlerin farklı sosyal normlara sahip olmasının ve aynı durum karşısında farklı toplumların farklı tepkiler vermesinin temel nedeni, her kültürün var olduğu ortamın gereksinimlerine, imkanlarına ve yaşam deneyimlerine uygun olarak şekillenmesidir (Güngör, 1990). Sonuç olarak, her kültür, kendi toplumunun ihtiyaçlarına ve deneyimlerine dayalı olarak özgün bir kimlik

geliştirir ve bu nedenle farklı toplumlar arasında normlar, değerler ve tepkiler farklılık gösterir.

Kültür Değişmeleri

Kültür değişiklikleri, genellikle bir yenilikle başlar ve bu yeniliğin maddi kültür alanına girmesiyle kabullenme sürecine yönelir. Sonunda, kültürün manevi boyutuna yayılan unsurlar, eğer mevcutsa, bütünleşmeye dönüşür veya kültürün maddi kabuğunun dışında bekletilir. Diğer bir ifadeyle kültürün somut kısmı ve davranışları, soyut kavramlara göre daha hızlı bir şekilde değişir. Bu somut ifadeler, kültürün inançları, duyguları, bilgileri ve heyecanlarını içeren bir bütünün yansımalarıdır. Ancak, kültür değişiminde maddi unsurların her zaman manevi unsurlardan önce geldiği söylenemez. Kültürler, seçici bir yaklaşımla diğer kültürlerden unsurlar alırken otomatik bir sıraya uymazlar. Manevi unsurlar, maddi olanlardan önce de alınabilir (Güngör, 1990). Örneğin, Kuzey Afrika kabileleri İslam inancını benimseyebilirken, aynı zamanda Müslüman Arap davetçilerin teknolojisine yabancı kalabilirler.

Kültür değişmesi Türkiye’de uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bu görüşler temelde üç ana kategoriye ayrılabilir. İlk görüş, "sadece gerekli olanların" Batı medeniyetinden alınması gerektiğini dile getirir ancak bu "gereklilikler" konusunda ortak bir anlaşma yoktur. İkinci görüş, Batı medeniyetine ait unsurların "bir bütün olarak" kabul edilmesi gerektiğini savunur, çünkü bu unsurların birbirinden ayıramayacak kadar iç içe olduğuna inanır. Üçüncü görüş ise, "Millî kültürün değiştirilmemesi" ve bu kültüre Batı unsurlarının dahil edilmemesi gerektiğini vurgular (Güngör, 1990, 99).

Ancak, Güngör’ün tartıştığı şekliyle bu üç görüşte de bazı hatalar bulunmaktadır. Birinci görüş, kültür değişimini bir tür ihtiyaç listesi gibi ele almaktan kaynaklanan bir hataya sahiptir. İkinci görüş ise tamamen Avrupalılaşıma anlayışından kaynaklanan bir hatadır, çünkü herhangi bir kültürün, başka bir milletin kopyası haline getirilemeyeceğini vurgular. Üçüncü görüş ise, kültürün saf veya katıksız olamayacağını ve saf kültürün direktmek yerine çoğunluğa göre şekillenerek Millî bir karakter kazanabileceğini göz ardı eder (Güngör, 1990, 101-104).

Güngör ayrıca Türkiye’de kültür değişiminde etkili olan iki temel unsur olduğunu belirtir. Birincisi, yabancı kültür unsurlarının ve Batı medeniyetinin zihniyet yapısındaki "pozitivist hakimiyet"tir. İkincisi ise, bu değişimin Türkiye’de "zorlayıcı bir şekilde" uygulanmış olmasıdır. Bu nedenle, sosyal ve kültürel unsurlar, ait oldukları toplumsal bağlamdan soyutlanmaya çalışılmıştır (Güngör, 1990, 37-38; Aydın, 2020).

Güngör'e göre kültür değişimi, medeniyet değişiminden daha karmaşık bir süreçtir. Kültürde hangi unsurların daha iyi olduğu, genellikle inançlara dayalıdır ve bu değerlendirmeler insanların kıymet hükümlerine dayanır. Kültürel değerleri ölçmek, insanların inançlarıyla ilgilidir ve bu, sıkça inançlara dayalı bir karar verme süreci gerektirir. Bu nedenle, kültür değişimini etkileyen faktörler genellikle karmaşıktır ve basit bir sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanamaz (Güngör, 1995; 1990, 119).

Güngör, kültür iktibaslarının iradi süreçler olmadığını ve farklı kültürler arasındaki etkileşimin doğal ve zaruri bir süreç olduğunu savunur. Ona göre, bu süreci kontrol etmeye veya sansürlemeye çalışmak işe yaramaz. Örneğin, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde yaşanan temel sorun, bu sürecin ehil olmayan kişiler tarafından ve yanlış inançlarla yürütülmesinden kaynaklanır. Güngör, Batı'dan bazı kültürel veya teknolojik unsurların alınması gerektiğini vurgular ve bu unsurların doğal bir şekilde topluma entegre edilmesinin önemini belirtir.

Bu açıdan Güngör, kültür politikaları konusunda serbestlikten yana bir tutum benimsemektedir. Kültür politikalarında, kültürün fikir, sanat, edebiyat gibi alanlarda serbest bir şekilde akmasına izin verilmesi ve bu alanlardaki fırsatların genişletilmesi gerektiğini savunur. Aynı zamanda, yabancı eserlerin ve kültürel değerlerin aktarılması için olanaklar sağlanmalıdır. Ancak, O aynı zamanda Millî kültürün önemini vurgular ve bu kültürün korunması gerektiğini belirtir. Güngör, millî kültürün geliştirilmesinin, özellikle eğitilmiş ve seçkin kişiler tarafından millî değerlerin işlenmesi ve geliştirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre, millî kültürün bağımsız ve saygın bir şekil kazanabilmesi için, bu kültürü çağdaş standartlar karşısında değerlendirebilecek nitelikli insanlar yetiştirilmesi gerekmektedir (Güngör, 1995). Çünkü nitelikli insanların kültür alışverişinde beklenen sorunlar çıkmayacak ve üstelik daha gelişmiş bir kültür sistemi bu etkileşimlerle mümkündür. Onun yaklaşımıyla “Kültür değişimleri üzerinde şimdiye kadar yapılan araştırmalar göstermiştir ki, bir kültürün mensupları kendilerini karşıdakilerden daha aşağı gördükleri nispette yabancı kültürün daha ziyade prestij yaratan dış görünüşlerine önem vermekte, karşıdakilere hâkim bir tavırla baktıkları zaman da daha çok gerçek ihtiyaçlarını giderecek unsurları almaktadır.” (Güngör, 1995, 140-141)

O, Batı medeniyeti veya diğer medeniyetlerden teknoloji transferi yaparken de benzer bir yaklaşımı savunur. Güngör'e göre, bir ülkenin sadece teknolojiyi veya sadece manevî kültürü benimsemek istemesi mümkün değildir. Teknolojik değişimler, kültürel değişimlere yol açabileceği gibi,

kültürel değişimler de teknolojik gelişmelere etki edebilir. Bu nedenle değişim sürecini tek yönlü olarak değil, karşılıklı etkileşimlerle ele almak önemlidir (Türküne, 1988, 189).

Erol Güngör, Türk kültürünün Osmanlı'dan gelen kültürel kökenlere dayandığını ve bu kültürün dayanma gücünün varlığını sürdürdüğünü vurgular. Ancak kültürel erozyonun en önemli nedenlerinden birinin, bu kültürün içten gelen dinamikler tarafından zedelenmesi ve tarihsel köklerinden koparılması olduğunu belirtir. Bu erozyonun başlıca sorumlularını, Güngör'ün ifadesiyle "Batıcı" veya "inkılapçı" aydınlar olarak tanımlar. Güngör'e göre, Türk kültürünün yeniden canlandırılması ve inşa edilmesi için bu tahribatın öncelikle onarılması gerekmektedir. Kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesi, millî kültürün yeniden inşa edilmesinin anahtarıdır (Şahbaz, 2022,165).

Erol Güngör'e göre, Türkiye'deki kültür değişmesi büyük ölçüde zorlayıcı bir şekilde gerçekleşmiştir. Kültür değişiminin ana motivasyonu, askerî mağlubiyetleri önlemek ve kısa vadeli sonuçlar elde etmek olmuştur. Bu nedenle, kültür değişikliği daha hızlı ve göze çarpan unsurlara odaklanmıştır. Ayrıca, Türk aydınları, Avrupa karşısındaki bozgunlarını kendi toplumlarının kültürünün yozlaşması ve çürümesine bağlamış ve bu nedenle Batı'dan alenide alınan yeniliklerle toplumu düzeltmeye çalışmışlardır. Ancak bu münevverlerin kendi toplumlarına dayattığı unsurlar, genellikle ideolojik bir beyin yıkama faaliyetinden ibaret olmuş ve toplumdan uzaklaşan bir elit sınıfın oluşturulmasına yol açmıştır (Güngör, 1995).

Güngör, bu kültürel değişimin, halkın kendi kültürel karakterini koruma isteği ve hâkimiyet duygusuyla ilişkilendirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre, Türklerin hâkimiyet duygusu, İslâmiyet öncesinden başlayarak İslâm diniyle daha da pekişmiştir. Bu hâkimiyet duygusu, Türklerin devlet kurma misyonunu da etkilemiştir. Kültür değişimlerinde, hâkimiyet duygusuna sahip olanların kendi hâkimiyet sembollerinin değiştirilmesine karşı direndiği ve bu nedenle Batı etkilerine daha fazla direnç gösterdiği tespitini yapar. Güngör, bu farklılaşmanın somut bir örneğini, şapka inkılabıyla verir. Şapkanın, Türklerde Hristiyan ve Yahudi nüfusa göre farklılığın ve hakimiyetin sembolü olarak kabul edildiğini ifade eder. Bu nedenle, şapka inkılabına karşı Türk halkının güçlü bir direnç gösterdiğini ve bu direncin arkasında hâkimiyet duygusunun bulunduğunu öne sürer (Güngör, 1971, 8).

Güngör'e göre Türk kültür değişimleri, hem halkın kendi kültürel kimliğini koruma isteği hem de hâkimiyet duygusuyla şekillenmiştir. Münevver sınıfı ile

halk arasındaki ayrım ise, bu kültürel değişimlerin yanlış yönlendirilmesine ve toplumun halk-münevver ayrımının daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Bu nedenle, Erol Güngör'ün perspektifi, Türk kültürünün içsel güçlerini ve tarihsel mirasını koruma ve geliştirme gerekliliğini vurgular. Ayrıca, kültürel değişimlerin ve teknolojik ilerlemelerin toplumun değerlerine etkisini anlamak için dikkatli bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini savunur. Kültürel tahribata karşı koymak için eğitilmiş ve bilinçli insanların yetiştirilmesi ve millî kültürün kuvvetlendirilmesi gerektiğini öne sürer.

Öte yandan kültür değişimi konusunda Güngör, kesin bir formülün veya çözümün olmadığını, değişimin kültürlerin ortaya çıkardığı ihtiyaçlara ve koşullara bağlı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, manevi kültür unsurlarının uyumunun zor olduğunu ve bazen mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, maddi kültür unsurlarının daha hızlı değişebileceğini ve etkileşimin daha çabuk gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Manevi ve maddi unsurlar arasında ise sık sık bir ilişkinin bulunduğu dikkat çekmiştir. Örneğin, ibadetler ve namaz gibi manevi kültür unsurları zamanla fiziksel bir şekilde ifade edilerek cami ve mimari unsurlara dönüşebilir (Güngör, 1995).

Kültür ve Medeniyet

Sosyolojik literatürde kültür ve medeniyet kavramları farklı yönleriyle tartışılmaktadır. Bu bağlamda Güngör'e göre, Ziya Gökalp'i kültür-medeniyet ayrımına yönelten temel düşünce, Türkiye'nin geleceği konusundaki endişelerine dayanmaktadır. Batı dünyasının teknolojik gelişmelerini takip ederken, sosyal ve kültürel özelliklerini benimsemek gerektiği konusunda sorunlar ortaya çıkmıştır. Yani, eski teknolojiyi bırakırken, gelenekleri, inançları, hatta kılık kıyafeti bile değiştirip Avrupalılaşma mı yaşanacaktır? Gökalp'in bu endişeleri, Türkiye'nin o dönemde yaşadığı toplumsal ve kültürel değişimin köklerine dayanmaktadır (Güngör-Şahin, 2022).

Güngör'e göre, Gökalp'in döneminde, insanlar köklü bir bağlılıkla yaşadıkları geleneklere ve tarihe sahipti ve bu değişiklikleri kabul etmeleri durumunda köksüz ve ruhsuz olacaklarını düşünüyorlardı. O, bu durumu, birinin kırk yaşından sonra bebekliğe dönmeye çalışması olarak tanımlamıştır.

Gökalp döneminde, bu endişeler birçok aydını ve etkili kişiyi Batı medeniyetine karşı çekingen bir tavır almaya itmiştir. Bazıları sadece Batı'nın teknolojisini almayı savunurken, diğerleri kültürel geleneklerin değiştirilmesi gerektiğine inanmışlardır. Ancak Ziya Gökalp, milliyetçilik ve Batı medeniyeti arasında bir uyumsuzluk olmadığını ve her ikisinin de bir arada bulunabileceğini savunmuştur. Bu noktada, hars (kültür) ve medeniyet kavramlarına odaklanmıştır. Gökalp, kültürün değiştirilemeyen değerleri

temsil ettiğini, medeniyetin ise değiştirilebilen değerleri içerdiğini belirtmiştir. Kültür, dil, sanat ve edebiyatı içerirken, medeniyet, bilim, teknoloji, siyasi ve sosyal organizasyonları içerir (Gökalp, 1997).

Gökalp'e göre, Batı medeniyeti, mevcut değerlerin geliştirilmesinde bir araç olabilir, ancak tamamen kabul edilmelidir. Güngör ise bu yaklaşımda bazı tezatlıklar olduğunu düşünmüştür. Örneğin, din bir yerde medeniyet iken, başka bir yerde kültür olarak görülmüştür. Gökalp'e göre, Türkler İslam'a girdi ve bu medeniyeti kabul etti, ancak Güngör bu bakış açısını reddetmiştir. Ona göre, medeniyeti değiştirmek, din değiştirmek anlamına gelmez. Gökalp'in "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindeyim" formülü, Türk Millî kültürünü koruma ve geliştirme şekli olarak kabul edilmiştir².

Güngör, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesine rağmen, kendi kültürel miraslarını koruyarak ve İslâmiyet'i kendi kültürleriyle sentezleyerek yeni bir kimlik oluşturduğuna dikkat çeker. Bu sentezin en önemli ifadesi ise Osmanlı İmparatorluğu'dur. Erol Güngör'ün bu yaklaşımı, Türk kültürü ve İslâm medeniyeti arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlamak ve Türk milletinin tarihini anlamak için önemli bir çerçeve sunar (Şahbaz, 2022,162).

Güngör (1995,13-15), Ziya Gökalp'in "Batı medeniyetindenim..." anlayışını eleştirmiş ve medeniyetin Millî bir karaktere sahip olduğunu savunmuştur. Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımını reddetmiş ve her ikisinin de Millî zeminde birleşmesi gerektiğini öne sürmüştür. Güngör'e göre, bir milletin değerleri kültür ve medeniyet arasında ayrılamaz, her ikisi de aynı potada olmalıdır. Kültürün değiştirilemeyen ve geliştirilebilen yönlerinin olduğunu savunurken, medeniyetin değiştirilebilen yönlerini vurgulamıştır. Ayrıca, kültürün maddi ve manevi yönleri arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunan Güngör, bu ayrımın kültür-medeniyet ayrımına denk geldiğini belirtmiştir. Ona göre, kültür inançlar, normlar ve değerlerden oluşurken, medeniyet teknik ve pratik işlerdeki tezahürleri ifade eder (Güngör, 1995,11-13). Ziya Gökalp de esasen kültürü korumak suretiyle Batı'nın tekniğini yani medeniyetini almanın formülünü inşa etmeye çalışmıştır. Oysa Erol Güngör nazarında kültür ve medeniyet arasında, bir başka deyişle, hayatın maddî ve manevî düzeni arasında kesin bir ayrım yapılamaz. Ona göre maddî olaylarla manevî -yani psikolojik ve sosyal- olaylar karşılıklı etki halindedir (Güngör, 1995).

² Güngör'ün Ziya Gökalp'i eleştirdiği bir Töre sayısı yüzünden bazı milliyetçi gençler tarafından protesto edildiği ifade edilmektedir (Şahbaz, 2022, 175).

Erol Güngör, medeniyet ve kültür arasındaki farkı açıklarken, medeniyetin daha objektif ve somut unsurlara dayandığını, kültürün ise daha subjektif ve değerlendirci bir karaktere sahip olduğunu vurgular. Ona göre, medeniyet unsurları daha ölçülebilir ve belirli kriterlere dayanarak tespit edilebilirken, kültür unsurları kişisel veya toplumsal değerlerle şekillenir ve bu nedenle daha subjektiftir.

Erol Güngör, Ziya Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımını eleştirmiş ve kendi bakış açısını sunmuştur. Ancak Güngör Gökalp'i "Türk kültürünü yanlış anlayanların en kaliteli örneği" olarak da nitelemiştir (Güngör, 1971,10). Bu eleştirilerle, kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi daha dinamik bir süreç olarak okumuş ve Türk kültürünün özgünlüğünü vurgulamıştır.

Güngör, medeniyetin teknolojik ilerleme ve somut gelişmelere dayandığını, bu nedenle genellikle ileriye doğru bir evrim gösterdiğini belirtir. Örneğin, bir toplumun teknolojik olarak gelişmiş olması, medeniyetin ileriye doğru bir evrim yaşadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak kültür, zaman içinde belirli bir ilerleme veya gerileme paterni göstermez. Güngör, Cumhuriyet Türkiye'sinin teknolojik olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha ileri olmasına rağmen, edebiyat veya sanat alanında Osmanlı döneminde yetişmiş büyük şairler veya sanatçılar kadar büyük isimlerin yetiştirilemediğini örnek olarak verir. Bu, ona göre kültürün daha subjektif ve zamanın belirleyici olmadığı bir alanda şekillendiğini gösterir (Şahbaz, 2022,186).

Sonuç olarak, Güngör'e göre medeniyet daha somut ve objektif unsurlara dayandığı için değişimi daha ölçülebilir ve ilerleyici bir şekilde izlenebilirken, kültür daha kişisel ve toplumsal değerlerle şekillendiği için değişimi zamanın belirlediği subjektif bir alandır. Güngör, kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi dinamik ve karşılıklı bir süreç olarak değerlendiren bir perspektife sahipti. Bu yaklaşımı, Türk kültürü ve tarihine olan benzersiz bakış açısıyla uyumlu bir şekilde geliştirmiştir. Onun bu yaklaşımı, özellikle Türklük ve İslâmiyet arasındaki ilişkiye odaklandığında, Ziya Gökalp gibi düşünürlerin kültür ve medeniyet arasında bir çelişki gördüğü gelenekten farklı bir bakış sunar.

Kültür Değişmesi ve Teknolojinin Etkisi

Güngör'e göre teknolojik değişimler kültürü bozmamaktadır; onu bozan şey, manevi değişimin aynı anda gelmemesidir. Yani ona göre; hızla yayılan teknolojik değişimlere uygun olan, aynı zamanda da kültürel mirasımıza sahip çıkan 'manevi değişimler'i hayata geçirmemiz gerekir.

Güngör'ün ifadelerine göre, modern toplumlar teknolojinin etkisini artırarak daha parçalı bir yapıya ve daha fazla iş bölümüne dayalı hale

gelmiştir. Ancak, teknolojik değişimlerin uzun vadeli etkileri önceden tahmin edilemez niteliktedir. Bu nedenle, teknolojik değişimin yaratılması sadece bir mesele değil, aynı zamanda bu değişimin yaratacağı sosyal sonuçların planlanması ve yönlendirilmesi de karmaşık bir süreçtir.

Güngör'e göre, teknolojik değişimler insanların davranışlarını ve düşüncelerini birçok yönde etkilemektedir. Teknolojik değişim kendisiyle birlikte yeni bir anlayış ve alışkanlık kazanımını getirir. Ayrıca, insanların teknolojiye yaklaşımları farklılık gösterebilir. Örneğin, imalat bandında çalışan işçi ile oradaki bir mühendisin teknolojiye bakış açıları farklı olabilir. Buradan hareketle teknolojinin kendine özgü değer sistemi olmadığına dikkat çekilir. Teknoloji, sosyal ve kültürel hayata büyük etkiler bırakabilir, ancak doğrudan bir değer sistemi oluşturmaz. Güngör'e göre, inkılapçılar, teknolojik medeniyet içinde yaşamamış olsalar da entelektüel olarak Avrupa'nın yaşam tarzını ve zihniyetini benimsemişlerdir. Bununla birlikte, teknolojiyle daha yakın temas halinde olanlar, yani Avrupa'nın modern ekonomisini benimseyenler genellikle yerel kültür unsurlarına daha bağlıdır.

Teknolojik değişimlerde de tekniği ve teknolojisi alınan ülkelerin manevî buhranlarından korunma kaygısı öne çıkmaktadır. Bu yönde etkili stratejiler geliştirmek için teknoloji iktibaslarının kültür değişmesi içindeki yerinin saptanması gerekmektedir (Şahbaz, 2022,163). Erol Güngör'e göre, bir ülke, bir başka ülkenin sadece teknolojisini veya sadece manevî kültürünü benimsemek istese bile bunu istediği şekilde gerçekleştiremez (Güngör, 1995). Bu bağlamda aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

Teknolojik değişim, sürekli olarak ilerleyen ve kültürel olarak bazen gerileyen insan topluluklarına karşın devamlılığını sürdürür. Kültürel açıdan bazen gerilemeler yaşanırken, teknoloji sürekli olarak ilerler. Örneğin, kağından otomobile dönüşen bir toplum örneği bulunmamaktadır.

Teknoloji, doğrudan veya dolaylı etkileri nedeniyle kültürel değerlerle çatışabilir. Bu etkiler başlangıçta görülmediği için teknolojik gelişme başlamadan engellenmez. Ancak teknolojinin daha sonra hissedilen olumsuz etkileri, kültür ve sosyal organizasyonların yeniden gözden geçirilmesiyle düzeltilmeye çalışılır. Yani kültür, teknolojiyi tamamen reddetmez.

Sosyologlar, teknik değişimin doğrudan ve dolaylı etkilerinin kontrol edilebilir olduğunu iddia etmiştir. Örneğin, nükleer silahlar teknoloji harikaları olabilir, ancak insanları kitlesel olarak öldürmek ve toprakları işlenemez hale getirmek kültürel değerlere aykırıdır. Teknolojinin istenmeyen sonuçlarına karşı nasıl başa çıkılacağı konusundaki tartışmalar, kültürün direnme kapasitesini göstermektedir.

Teknoloji, kültürün gelişimi için büyük fırsatlar sunar. Kültür, teknoloji ile yeni araçlar kazanır. Ancak insanlar teknolojinin potansiyelini her zaman kültürel gelişim için kullanmamıştır. Günümüzde teknolojik açıdan ileri bir dönemde olabiliriz, ancak geçmişteki toplumlardan daha fazla kültürel ilgilendiğimiz ve daha kültürlü olduğumuz söylenemez (Güngör, 1995,28-9).

Yazarın teknolojinin kültür üzerindeki etkilerini anlamak için teknolojinin doğası üzerinde durduğu görülüyor. Bu, teknolojinin kültür üzerindeki etkilerinin mekanizmasını anlamak için önemlidir (Güngör, 1995).

Güngör, Türkiye'de teknolojik modernleşmenin daha çok teknoloji transferi ile sınırlı olduğunu ve bu konuda yeterince tartışma yapılmadığını ifade eder. Ona göre, Batı medeniyetinin sorunlarından bahsetmek, teknoloji transferi ve yerleşimi konusundaki tembelliği örtmekten başka bir şey değildir. Bu nedenle, teknolojinin yanı sıra bilim zihniyetinin geliştirilmesi ve uzmanların yetiştirilmesi gibi önemli konuların ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türk münevverlerinin teknolojik gelişmeyi ve iktisadi kalkınmayı Batı medeniyetiyle aynı şey olarak görmeyen ve Millî kültürün korunması ve geliştirilmesine önem veren bir yol seçmeleri gerekmektedir. Bu, Türkiye'nin sadece iktisadi kalkınma ve teknolojik ilerleme konusundaki deneyimlerine dayanmayan, kendi Millî kimliğini güçlendiren bir yaklaşımı ifade etmektedir (Güngör, 1990, 272).

Batılılaşmanın Kültür Değişmesine Etkileri

Değişim sürecinde Batı'yı örnek aldığımızda, Güngör modernleşmek ile Avrupalılaşmak arasındaki farkı açıklığa kavuşturmuştur. Avrupalılaşmak için gereken şey, Avrupalılar gibi olmaktır. Ancak modernleşmek için mutlaka Avrupalı olmak gerekmez. Her milletin tarihi ve kültürü o millete özgüdür, bu nedenle her milletin modern teknolojiyi benimseme ve kullanma biçimi de kendine hastır. Modernizme karşı takınılan iki temel tavır vardır. Bunlardan biri, örnek alınan ülkenin tüm yaşam biçimini benimseme, her türlü yeniliği kabul etme yaklaşımıdır (mutlak modernizm). Diğeri ise modern yaşama kontrollü bir şekilde uyum sağlama yaklaşımıdır.

Modern yaşama uyum sağlarken en önemli araç yetişmiş insan olarak değerlendirilmektedir. Oysa Erol Güngör, kurumlara gerçek karakterini kazandıracak insan faktörünün ihmal edildiğini ve kurumları işlevsel kılacak nitelikli insanların yetiştirilmediğini öne sürmektedir. Bu eksiklik nedeniyle bilim zihniyetinin geliştirilmediğini, bilim uzmanlarının yetiştirilemediğini ve meslek insanlarının yeterliliğinin sağlanamadığını belirtmektedir. Bu durum ülkenin düşük seviyede kalmasına yol açmıştır.

Batılılaşma sürecinde oluşturulmaya çalışılan Türk kültürünün, İslam etrafında gelişen kültürü yok ettiğini ve yeni bir değer sistemi yerine koyamadığını ifade eden Güngör, Türk gençliğinin aileleri tarafından terk edilmiş gibi hissettiğini ve bu nedenle bazılarının kurtuluş vaatleriyle kandırıldığını, bazılarının ise kendi başlarına kurtulmaya çalıştığını belirtir. Bu durum, misyonerlik faaliyetlerinin sallantılı ve kararsız bir kültürel yapıya kolayca yerleşebildiği bir toplumsal yapının sonucudur (Güngör, 1990, 10).

Güngör'e göre, Türkiye'nin Batı'dan neleri aldığı ve neleri alamadığının bir değerlendirmesi yapılırken, önceki dönemlerdeki "Batıdan neyi almalıyız, neyi almamalıyız?" tartışmalarının artık geride kaldığını ifade eder. Artık tercih yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde Batı medeniyeti denildiğinde özellikle laiklik ve pozitivist düşüncüyü anlamış olan Cumhuriyet inkılapçılarının, bu anlamda Türk kültüründeki dinî ve manevî unsurları "maziye gömmeye" çalışmış olduğu (Özakpınar, 2015, 108) anlaşılmakta ve manevi unsurların kurtulması gereken arızalar olarak değerlendirildiği ve pozitivist aydınların bu konudaki kararını eleştirir.

Güngör'e göre, Türkiye'nin Batı'dan ithal ettiği unsurları kendi kültürüyle sentezlemesi ve uygun hale getirmesi gerekmektedir. Bu süreç, Türk kültürünün güçlü olması ve yabancı unsurları kendi yapısına entegre etme yeteneğiyle ilgilidir. Kültür, teknoloji ve diğer maddi unsurları kendi içinde eriterek kullanabilmesi asıl önemli olan noktadır (Güngör, 1995; Türköne, 1988, 189).

Güngör'e göre, Batı medeniyetinden gelen kültürel ithalatları kontrol etmek veya sansürlemek yerine, Türkiye'nin sağlam bir millî kültür oluşturması gerekmektedir. Bu, kendi millî kimliğini koruyarak ve geliştirerek, dışarıdan gelen etkileri entegre etme yeteneğiyle mümkün olacaktır. Güngör, bu şekilde Türk milletin kendi özgün kimliğini koruyabileceğini ve Batı ile sağlıklı bir etkileşim kurabileceğini savunur.

Güngör, maddi değişimlerin temelinde, manevi kültür değişimlerinin yattığına inanır. Yani, görünürdeki maddi değişiklikler, belirli bir düşünce tarzının ve tavırların sonucudur. Bu manevi değişikliklerin en önemlilerinden biri, insanların kendi kültürlerine yönelik tutumlarıdır. Güngör'e göre, Türkler gibi eskiden diğer milletlere üstün olduklarını kabul eden toplumlar, Batı ile teknoloji ve kültür değişimlerine girerken bu üstünlüklerini sürdürmemişlerdir. Bu, kültürel aktarımların minimum seviyede tutulmasına yol açmıştır. Ancak daha sonra, teknolojik ilerlemelerle birlikte Batı'nın fark edilirliliği arttı ve Avrupalı kültürel etkileşimler artış gösterdi. Bu durum, görme

yetilerinin artmasını sağlayarak iki kültürün karşılaştırılmasını ve bu karşılaştırmaların değerlendirilmesini kolaylaştırdı.

Yabancı kültür alımı genellikle zihinsel değişimden davranış değişimine doğru gerçekleşir, ancak bazı durumlarda tam tersi de mümkündür; davranış değişimi zihinsel değişime yol açabilir. Bu ikinci yol, özellikle mecburi kültür değişimlerinde, devlet tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Güngör, bu kültürel değişimler sırasında Türkiye'nin içinde bulunduğu manevi kültür değişiminin doğasını sorgular. Ona göre, manevi kültür, gözle görülemeyen değerleri, inançları ve düşünce tarzlarını içerir. Bu değerler bazen o kadar derinlemesine yerleşmiştir ki, bu kültürün taşıyıcıları bile farkında değildir. Bir olaya karşı ortak tepkilerin veya bir işin nedenlerinin açıklanamadığı durumlar, bu değerlerin soyutluğunun bir sonucudur. Bu nedenle manevi kültür değişimlerinin fark edilmesi ve izlenmesi zordur. Güngör'e göre, manevi kültür değişimlerini izlemeyi zorlaştıran bir diğer zorluk da Batı kültüründen gelen etkilerin ayırt edilmesidir. İyi olan her şeyin Batı'dan geldiğini iddia edenler ile tüm sorunların Batı'dan kaynaklandığını savunanlar arasındaki karmaşıklıklar ve çelişkiler, bu görevi daha da zorlaştırır.

Batı kültüründen alınmak istenen unsurlar ile alınanlar arasındaki fark, Batı dışı toplumlarda "Batılılaşma" ve "modernleşme" gibi aynı görünen ancak farklı mahiyete sahip iki kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ayrım ile Batı dışı toplumlar, Batı'ya karşı direniş göstermeye başlamış ve bu nedenle milliyetçilik hareketleri güçlenmiştir. Milliyetçilik önceden bir dış politika olarak işlerken, sonradan iç politika (Millî kültür politikası) haline dönüşmüştür. Güngör, Millî kültür ile ilişkilendirilen milliyetçiliği kültür anlayışı bağlamında ele almıştır. Milliyetçiler, teknoloji hariç Millî tarihte yer almayan kültürel değerleri Millî kültüre dahil etmemişlerdir. Ayrıca, onlara göre, kültür değişimi ile teknolojik değişimler ayrı şeylerdir. Ayrıca, zihinsel değişimden sonra teknolojik değişimin meydana geldiği yanılışına da karşı çıkarlar. Örneğin, bazı ülkelerde teknoloji alınmasına rağmen manevi kültüre yabancı kalındığı veya manevi kültürün alınmasına rağmen teknolojik değişimlere direnildiği görülmüştür. Milliyetçiler, kültür anlayışı bağlamında Batı kültürü ve medeniyeti dışındaki tüm toplumların Batı-dışı ülkeler olarak aynı kategoriye konulmasına karşı çıkarlar. Onlara göre, güçlü bir medeniyete ve kültürel mirasa sahip olan Türkiye gibi ülkeler ile diğer sömürülen ülkeler aynı seviyede değildir (Güngör, 1984, 162-168).

Kültür Değişmesi, İslam ve Din Sosyolojisi

Esasen Güngör'ün "tartışmaları daha yüksek bir fikir plânına çıkarmak" için kaleme aldığı fikrî çalışmaların tamamı, içinde din kelimesi geçmese bile din

sosyolojisine katkı sağlayacak niteliktedir. Bunu görebilmek için öncelikle sosyolojinin bir bütün olduğunu unutmamak gerekiyor (Amman-Hira, 2017, 145).

Güngör'e göre, din ve inanç kavramları insanlar arasında derin bir şekilde kök salmış ve sürekli varlık bulmuştur. Bu kavramlar, insanların yaratılışın gizemine karşı duyduğu büyük bir saygı ve hayranlıkla ilişkilendirilir ve insanların zihinlerinden kolayca silinemez. Hatta dinden uzaklaşan kişiler bile, bu duygusal bağı sanat, bilim, edebiyat gibi başka alanlarda bulmaya çalışırlar. Ancak Güngör'e göre, din dışındaki bu alanlar, insanlara dinin sunduğu tatmini sağlayamaz. Diğer değerler ve kavramlar değişebilir, hatta bilim dahi teorik şemalardan oluşur, ancak din kavramı değişmez ve insanlara istikrar ve güven verir. Bununla birlikte, bazı insanlar din konusunda uzaklaşabilirler, ancak bu durumun altında yatan nedenler karmaşıktır. Güngör'e göre, insanların dinden uzaklaşmasının en önemli nedenlerinden biri, sosyal değişimlerin etkisi altında din adamlarının dini sadece bir "sosyal müessese" olarak değil, aynı zamanda bir "ideolojik perspektif" olarak değerlendirmeleridir (Güngör, 2000, 204-205).

Güngör'ün din anlayışı, kültür anlayışından bağımsız değildir. Zira onun Millî kültür anlayışı çoğunlukla İslami değerlerle inşa edilmiş halk anlayışına yakın bir pozisyonadadır. Zira kültürel nizamın sağlam dayanakları dinde bulunmaktadır. Bu minvalde Güngör, insanların maneviyat ihtiyacını şöyle ifade etmiştir, “İnsanlar dünyanın değişen kıymetlerine karşı değişmeyen esaslar arıyorlar, bir bitki gibi doğum ile ölüm arasında sıkışıp kalmaktan kurtularak ebedi olmak istiyorlar. Tabiatın kör kuvvetlerine karşı hak ve adalet getiren bir nizam istiyorlar. Bunlar ise dinden başka bir yerde bulunamıyor.” (Güngör, 1990, 179)

Güngör, dinin kültüre etkisini değerlendirirken, manevi ve maddi kültür unsurları arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Maddi kültür unsurlarının daha hızlı değişebileceğini, manevi unsurların ise daha zor değişebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, bazı manevi unsurların fiziksel bir forma dönüşerek kültürel unsurlar haline geldiğini örneklemiştir, örneğin, namazın cami ve mimariye dönüşmesi gibi (Güngör,1995).

Güngör, din anlayışı kapsamında İslam ile ilgili düşüncelerine sıklıkla yer vermiştir. Ona göre İslam, insanı maddi ve manevi olarak ikiye bölmeden bir bütün olarak değerlendiren bir sistemdir. İslam'da inanç ve ibadetlerin yanı sıra insanın günlük hayata dair de hükümler bulunur. (Güngör, 2000, 51)

Erol Güngör, İslam'ın gerileme sürecinde sorunun kaynağını sıklıkla İslam dininde değil, Müslümanlar arasında görmüştür. Ona göre, İslam dinini yaşayan Müslümanlar ile dinin kendisi arasında bir ayırım yapılmalıdır.

Güngör, İslam'ın evrenselliğine vurgu yaparak, dinin zaman ve mekâna bağlı olmayan, tüm dünyaya hitap eden bir inanç olduğunu savunmuştur ve bu inancın özüne uygun bir şekilde yorumlanabileceğini belirtmiştir (Güngör, 1976).

Güngör, İslam dünyasının modern dünya düzeninde geri kalmasının kökenlerini araştırmış ve bu durumun temel nedenini, klasik din eğitimi almış olan "ulema" sınıfında görmüştür. Ulema sınıfı, İslam'ı aşırı muhafaza etmeye çalışarak, dini hayattan soyutlamış ve gerektiği şekilde hayata uyarlamamıştır. Güngör'e göre, İslam'ı hayata aktarmak gereklidir ve bu aktarma işlemini yapmayan kişiler, aslında İslam'a hizmet etmek yerine, bilmeden ona ihanet etmektedirler (Güngör, 2000, 201).

Ayrıca, ulema sınıfının modernleşme sürecinde taklitçilikten kurtulamaması nedeniyle toplumda içtihat eksikliği oluşturduğunu da belirtmiştir. Ulema sınıfı, İslam topluluğunu aydınlatmak ve İslam doktrinini canlı tutmak yerine, her şeyin olduğu gibi kalmasını savunarak, içtihat yapma görevini ihmal etmiştir (Güngör, 2000, 202-203).

Güngör, İslam dünyasındaki aydınlar arasında yaygın olan tasavvufi eğilimlerin, tarih boyunca İslam toplumlarının ilim ve kültür hayatını olumsuz etkilediği görüşünü dile getirmiştir. Bu eleştiriye göre, tasavvuf, İslam kültürünün ilim ve kültür alanlarında parlak zekâları toplumun hizmetinden alıkoyarak, entelektüel gelişmeyi engellemiştir. Güngör, özellikle Gazali'yi bu konuda örnek göstermiş ve tasavvufun İslam kültüründeki zararlı etkilerini vurgulamıştır. Tasavvufun, manevi bir odak yerine felsefi bir odak olarak ele alınması gerektiğini savunmuş ve dinî mistisizmin, İslam toplumunun dünya meselelerine yönelik adımlar atmada eksik kaldığını ifade etmiştir (Güngör, 2018, 151-159).

Türk kültüründe, tasavvufun ürettiği önemli kültürel öğeler arasında şiir ve musiki bulunmaktadır. Ancak Güngör, bu kültürel unsurların toplumun tamamıyla sürekli bir organik bağa sahip olmadığını öne sürmüştür. Tasavvufun, toplumu geri planda tuttuğunu ve İslam kültürüne zarar verdiğini iddia etmiştir. Bu eleştirilere göre, tasavvuf, zengin zekâların kültürel ve bilimsel faaliyetlerden uzaklaşmasına yol açmıştır. Güngör, dini mistisizmin yerine felsefi mistisizmin tercih edilmesi gerektiğini savunmuştur (Güngör, 1990).

Güngör, din ve kültür arasındaki ilişkiyi tartışırken, kültürün din gibi gösterilmesinin problem yaratabileceğini belirtmiştir. Kültür, dinin duygusal ve manevi boyutunu yansıttığında, dinin özünü korur. Dinin sadece ritüellerle

sınırlı olmadığını, aynı zamanda duygu ve maneviyatla da ilişkilendirildiğini ifade etmiştir.

Güngör, Türk kültürünün üç temel kaynağını; kavmi özellikler, tarihsel tecrübeler ve İslam medeniyeti olarak tanımlamıştır. Dilin, tarihsel süreçlerin ve İslam medeniyetinin Türk kültürünün önemli unsurları olduğunu vurgulamıştır (Güngör, 1990).

Güngör, "Şimdiye kadar hep önce iman sonra şüphe yolunu tuttuk, şimdi de şüphe ile başlayarak imanı arayalım." ifadesiyle, sorgulayıcı bir yaklaşımın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bazı Türk tarihçilerinin ve aydınlarının yaptığı gibi, Batı'da değerli kabul edilen unsurların Türk tarihindeki benzerlerini aramak yerine, Türk medeniyetinin kendi özgün değerlerini anlamaya çalışmanın önemini vurgulamıştır. Ayrıca, Batı'nın Türk milletini övdüğü şeyler üzerinden toplumun değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Türk medeniyetinin, kendi içinde bir değerler ve kıymetler bütününe sahip olduğunu belirtmiştir (Güngör, 1995).

Sonuç olarak Güngör'ün din sosyolojisi alanında yazdığı eserlerde, Türkiye'nin dinle ilgili zihniyet sorunlarına odaklandığı görülmektedir. Bu eserlerinde, seküler aydın çevrelerin din hakkında düşünceleri gerektiğini vurgulamış ve dindar aydınları, özellikle ilâhiyat camiasını, dinin güncel dünya sorunlarına duyarlı olmaya teşvik etmiştir. Güngör, bunu yaparken, İslâm medeniyetinin yüzyıllar boyunca geliştirdiği ilim geleneğine bağlı kalmış ve tasavvuf gibi, subjektif temellere dayalı olduğu düşünülen unsurları, objektif bilimsel ölçütlerle denetleme çabası içinde olmuştur (Amman-Hira, 2017). Ancak, hepimiz çağımızın ürünüyüz ve bu nedenle Güngör'ün düşüncelerinde kendi döneminin etkilerini görmek şaşırtıcı değildir, onun bakış açısında özellikle sosyal bilimlere hâkim olan modernleşme paradigmasının izlerinin taşıdığı görülmektedir.

Sonuç

Güngör'e göre Türk milletinin tarihinin büyüklüğü hem bir güç kaynağı hem de bir zayıflık oluşturmaktadır. Bunun yanında O, Türk milletinin, sahip olduğu tarihi mirasa dayanarak karşılaştığı her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğine inanmaktadır.

Erol Güngör'e göre, kültürel değişim bir öğrenme sürecidir ve bir kültürden diğerine geçerken, bu unsurlar otomatik bir sıraya bağlı olarak aktarılır ve seçilir. Antropoloji literatüründe kültürün maddi ve manevi unsurları incelenirken, kültürel geçiş sırasında bu unsurların ne şekilde aktarıldığı ve adapte edildiği tartışılmaktadır. Genellikle manevi kültür unsurları, somut örneklerin hızla kabul edildiği ve entegre edildiği şeklinde kabul edilir. Bu

aslında bir öğrenme sürecidir; somut nesnelerin soyut inançlarla nasıl ilişkilendirileceği, psikolojinin öğrenme süreçleri tarafından zenginleştirilir. Aslında kültürün değişimi oldukça karmaşık ve keskin sınırlarla belirlenmeyen bir süreçtir; davranış örnekleri, tüm kültür unsurları içinde en hızlı ve kolay adapte olanlardır. Kültür değişimi buradan başlar.

Güngör, kültür unsurlarının çok çeşitli olduğunu ancak kültürel bütünlüğün ve uyumun, kaynaklandığı kültüre bağlı olduğunu vurgular. Bu nedenle, başka kültürlerden alınan unsurlar, eğer kültürünü dönüştürüyor veya uyum sağlama koşullarını sağlamıyorsa, genellikle anlamsız hale gelir ve bazen ters etki yapabilir. Bu anlayış, kültürlerin müdahale etme alanları olduğunu göstermektedir.

Erol Güngör, kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi dinamik ve karşılıklı bir süreç olarak ele alır. Bu yaklaşımı, Türk kültürü ve tarihine olan bakış açısıyla uyum içindedir. Güngör'ün bu bakış açısı, özellikle Türklük ve İslâmiyet arasındaki ilişkiyi ele alırken dikkat çekicidir.

Güngör, Ziya Gökalp gibi düşünürlerin kültür ve medeniyet arasında bir tezatlık öne sürdüğü geleneksel yaklaşımla uyumsuz bir çözümleme sunar. Özellikle Türk kültürünün tarih içinde İslâm dini tarafından şekillendirilmiş olması, bu yaklaşıma karşı bir çelişki oluşturur. Güngör, Türklerin kendi kültür dairelerinden gelmemelerine rağmen İslâmiyet'i kabul ettiğini, bu dini kendi kültürleriyle sentezlediklerini ve kendi kültürel unsurlarını İslâm'a kattıklarını vurgular.

Güngör'e göre, Türk-İslam medeniyetini inkâr ederek ve Batı'yı taklit etme çabasına girerek Türk milleti, kendi medeniyetini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Güngör, bu durumu "saldırganla özdeşleşme" olarak adlandırmış ve psikolojik bir analizle açıklamıştır. Bu analize göre, Batı'nın düşmanca tutumları ve mağlubiyetler karşısında Türk milleti, Batı'ya benzemeye çalışmıştır. Ancak bu çaba, Türk milletini hem kendi özünden uzaklaştırmış hem de Batı'ya karşı içten bir düşmanlık yaratmıştır. Güngör'e göre, bu tavra karşı çözüm, bilinen değerlere (Batı medeniyetinin temel değerlerine ve bilim anlayışına) karşı şüpheli bir yaklaşım benimsemektir. Bütün bu ifadeler neticesinde Güngör'ün kültür, medeniyet ve Batıya dair değişimler konusundaki önerileri şu şekilde özetlenebilir. Modern teknolojiyi en kısa sürede ve en düşük maliyetle Türkiye'ye aktarma yolunu bulmalıyız. Çünkü sosyal ve kültürel sorunlarımız, modern teknolojinin ülkemize girişiyle ortaya çıkmamıştır.

Türkiye'de sağlam bir Millî kültür oluşturmanın yöntemlerini araştırmalıyız. Diğer ülkeler Batı medeniyetini benimsemek istediklerinde,

kendi kültürlerini Batı'nın yıkıcı etkilerine karşı koruyamamışlardır. Ancak Türkiye'de, bu medeniyet alışverişi sırasında kendi Millî kültürümüzün içeriden tahrip edilmesi sorunu yaşanmaktadır. Bu nedenle, Batı ile etkileşimde bulunurken Millî kültürümüzü koruma ve geliştirme amacını gütmeliyiz.

Güngör, Batı'nın ne tamamen reddedilmesi ne de tamamen kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, Batı ile kültürel alışverişte bulunmak ve bundan büyük faydalar sağlamak mümkündür. Batı medeniyeti de ayrılmış bir yapı değildir ve farklı kültürler arasındaki etkileşim doğal ve kaçınılmaz bir süreçtir. Bu sürece müdahaleler, etkileşimi hızlandırma veya yavaşlatma dışında bir işe yaramaz.

Güngör, Millî kültürün değerlerini işlemek ve geliştirmek için iyi eğitim almış seçkin bireylerin yetiştirilmesinin önemli olduğunu vurgular. Bu nedenle, Millî kültürü yabancı kültürler karşısında bağımsız ve saygın bir şekilde temsil edebilecek kişiler yetiştirmek önemlidir.

Kaynakça

- Alptekin, M. Y. (2008). Erol Güngör, İçinde M. Çağatay Özdemir (Der.), Türkiye'de sosyoloji (İsimler-Eserler) II, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Alptekin, Mehmet Yavuz. "Erol Güngör". İçinde: Çağatay Özdemir (Der.), Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II, Phoenix Yayınevi, 2008.
- Amman, Tayfun. "Örnek Bir Akademisyen ve Türk Aydını Olarak Erol Güngör". İçinde: Kültür Ocağında Bir Mütefekkir, Erol Güngör, KOCAV Yayınları, 2009.
- Amman, Mehmet Tayfun ve Hira, İsmail. "Yolların Kavşağında Duran Bir Sosyal Bilimci, Erol Güngör ve Din Sosyolojine Katkıları". İslâmî İlimler Dergisi 12/1, 139-162, 2017.
- Aydın, Gamze Nur. "Küreselleşen Modernleşme ve Kültür, Erol Güngör Örneği" (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Deliorman, Altan. Türk Yurdunun Bilgeleri, Timaş Yayınları, 2009.
- Gökalp, Ziya. "Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak", sadeleştiren Yalçın Toker, Toker Yayınları, 1997.
- Güngör, Erol. "Millî Kültür ve Halk Kültürü". Töre 35/7 (Aralık 1971).
- Güngör, Erol. "Bir Medeniyetin Kavgası". Orta Doğu, 13 Mayıs 1976.
- Güngör, Erol. "Taşer'in Aydınlatığı Dünya". Yeni Düşünce 3/15 (Haziran 1981).
- Güngör, Erol. "Dünden Bugünden, Tarih-Kültür ve Milliyetçilik", 2. Baskı, Mayaş Yayınları, 1984.
- Güngör, Erol. "Türk Kültürü ve Milliyetçilik". Ötüken Neşriyat, 1990.
- Güngör, Erol. "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik". Ötüken Neşriyat, 1995.
- Güngör, Erol. "İslam'ın Bugünkü Meseleleri". Ötüken Neşriyat, 2000.
- Güngör, Erol. "İslâm Tasavvufunun Meseleleri". Yer-Su Yayınları, 2018.
- Güngör, Özcan ve Şahin, Bekir. "Social Ethics at Ziya Gökalp". İçinde: Eastern and Western Ethicians, A Critical Comparison. Editörler: Prof. Dr. Ali Rafet Özkan, Prof. Dr. Emine Öztürk, Assoc. Prof. Sadagat Abbasova, Livre De Lyon, 2022.

- Güngör, Şeyma. "Güngör, Erol (1938-1983)". TDV İslam Ansiklopedisi 14/305-307, 1996.
- Öz, Asım. "Tarihe, Kültüre ve Dünyaya Açılan Düşünür, Erol Güngör". İçinde: Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi. Editör: Öner Buçukcu, Bibliyotek Yayınları, 2017.
- Özakpınar, Yılmaz. "Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi". Ötüken Neşriyat, 2015.
- Özarslan, Ersin. "Erol Güngör Kronolojisi". İçinde: Erol Güngör. Murat Yılmaz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Türküne, Mualla. "Ziya Gökalp ve Erol Güngör'de Medeniyet Kavramı". İçinde: Erol Güngör İçin, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Turhan, Mümtaz. "Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik". Altınordu Yayınları, 2020
- Vayni, Cafer. "Türk Düşünce Hayatında Erol Güngör". Akıl Fikir Yayınları, 2014.
- Yazgan, Tahsin. "Bozkırın Mevkuresi Erol Güngör (Din ve Toplum Anlayışı)". Altınordu Yayınları, 2018.